

De kezdjem először is vallomással. Komlós Aladár nekem több, mint minden minőségében őszintén nagyra becsült pályatársam. Ifjúkorom óta kedves szellemi kenyeres pajtásom, azok sorából, akikkel — hogy egy másik ilyen pajtásunk szavát vegyem át — „meghittem tudtam egyet nem érteni” is. Kitűnő fejtegetését a *polgár* és a *bugris* viszonyáról ezzel fejezi be: „Csak 1919 után és főképp a népi frók föllépésekor kezdődő parasztkultusz idején, 1930 körül tapasztaljuk, hogy jelentése [mármint a *polgár* szónak] ismét változik, mégpedig ezúttal úgy, hogy olykor polgári származású költők is, restellve osztályukat, inkább a paraszt szerepében tetszelegnek, sőt alulról, a szocialista proletár felől is kicsinylőleg gondolnak rá.”

Húsz éven, illetve huszonegy éven át — 1919-től 1930-ig — ritkán „kezdődik” valami azonos. Ha lett volna 1919 után egyáltalán „parasztkultusz” (nem volt, mert hisz a magyar parasztság szabadságmozgalmait a hatalmi kormányzat éppen akkor törte le, legbecstelenebbül, az ellenzék pedig — a szociáldemokrata párt — hagyományához híven akkor árulta el leghitványabbul), a népi frók ezt a kultuszt nem kezdték, de nem is folytatták. Hanem elsőpörve a parasztromantika rossz verseit és vezércikkeit, éppenséggel lelepleztek, megállítottak s visszájára fordítottak egy divatot, azzal a reménnyel, hogy végre egyszer egy országos ügyet országossá tehetnek. Vagyis bevonhatják abba a — polgárságot, a bugrisozót is! Keserves fölidézni azokat (a részben prae-hitlerista) időket; ne is keserítsük most ezzel a — filológiai tárgyilagosságot. Kérdésem így majdnem pszichológiai: mért használja még Komlós Aladár is, még ma is, ő, a stílus oly tudatos mestere a „tetszeleg” szót arra, aki — szolgál, önzetlenül egy jó ügyet? Petőfi tetszelgéséből állt ki a jobbágyok mellett (maga nem lévén jobbágy)? Széchenyit tetszelgés sarkallta megállítani egy népet a halálba vivő útján (a maga nagyon is vidám osztálya tagjaként)? Hogy „alulról, a szocialista proletár felől is kicsinylőleg gondolnak” frók és szellemi emberek a polgárra: érthető, a gazdag irodalom ismeretében. De — rostálja meg emlékezetét Komlós Aladár — s nevezzen meg nekem egyetlen polgári származású költőt, aki restellve osztályát, „inkább a paraszt szerepében” tetszelgett, akár nálunk, akár bármely sarkában a világirodalomnak. Sőt: bármely korában bármely irodalomnak. E pör megtárgyalásának, illetőleg újrafölvételének még nincs itt a napja. Napjainkban — Komlós kitűnő füle épp úgy kihallhatja, akár az enyém — sem a proli, sem a paraszt, vagyis a bugris nem vállaltatik sehol semmiféle tetszelgésre. A népi s a proli származás életrajzi skéma s nem társalgási — nyelvészeti — b o n t o n. Ebben azonban én nem eredményt látok.

Illyés Gyula

Azt se mondta, cseréljünk acélt. O. Nagy Gábor azt írja, hogy a használati tárgyak kicsերélése a barátságot, a jóviszonyt fejezi ki, s valószínűleg ilyen népi udvariassági formát őrzött meg fenti szólásunk (Nyr. 90 : 230—1). A szólást világosan megérthetjük, pásztor szokásainkból. Szatmárban, Szabolcsban a szomszédos legelők pásztorai a tavaszi kihajtás alkalmával felkeresik egymást, és botot cserélnek. Az egymással beszédbe elegyedő pásztoroknak eszébe jut, hogy még nem történt meg a csere, s így szól az egyik a másikhoz: „Komám, elhibáztuk! Előbb botot cseréljünk”. — S csak ezután indul meg a beszélgetés. Boton kívül cserélhetnek pipát, dohányzacskót vagy akármit, de a barátság megkívánja a cserét. A szoros barátság jele, ha harargot (kolompot) cserélnek. A cserét megtagadni nem illik, mert abból harag származik. Az olyan pásztorfeleséget „pugris-asszonynak” tartják, aki beleszól férje cseréjébe. A „valóságos” pásztorasszony tudja, hogy „a cserélés a rendje a dögoknak”. Aki felajánlja a cserét, még túl is fizeti, s áldomásra hívja meg a komáját. Az ilyen áldomást nem köteles viszonzni a cserét elfogadó pásztor. Minderről részletesen ír Luby Margit Fogyó legelőkön című munkájában (79—81).

A kiskunsági juhászokról is azt olvassuk, hogy igen szerettek pipát, bicskát, birkát csereberélni, de pásztorbotot nem (Nagy Czirok L.: Pásztorélet a Kiskunságon, 230). Anélkül, hogy az ilyen cserének az útját követném, röviden rá szeretnék mutatni arra, hogy olyan szokásról van szó, amely a barátság, a társadalmi kapcsolatok kifejezésére a legkülönbözőbb formákban nyilatkozik meg. Így például a Salamon-szigeteken házasság alkalmával a különböző csoportok tagjai hasonló fajtájú és mennyiségű kagylópénzt cserélnek, anélkül, hogy az ilyen tevékenységnek bármilyen gazdasági értelme volna. Kölcsönös csere történik a Trobriand-szigeteken haláleset alkalmával, amikor az elhalt rokonai és az özvegy testvérei pontosan egyenlő adományt juttatnak egymásnak (Thurnwald R.: Die menschliche Gesellschaft 3: 113, 122). Nyilvánvalóan azért, hogy fenntartsák a jó viszonyt, a barátságot, a rokonságot. Az eszkimóknál a különböző csoportbeli jó barátok tánc- és ének- „ajándékot” cserélnek egymással. A mély barátság jele az időleges asszonycsere, amely a régi Spártában éppen úgy megvolt, mint ahogyan ismeretes az eszkimóknál vagy a hottentótnál is. Polinéziában és Mikronéziában a közeli barátok gyakran nevet is cserélnek egymással, ami asszonycserevel jár együtt (Birket-Smith K.: Geschichte der Kultur 182, 262).

Nyilvánvalóan az ilyen rituális cserékhez tartoznak a fenti pásztor szokások is, amelyek régebben általánosabbak lehettek — legalábbis szólásaink erről vallanak.

Gunda Béla

Dupla. A lati *n* eredet nem kétséges. Már a klasszikus latinban megvolt a *duplus* melléknév 'kétszeres, kettős, még egyszer annyi' jelentésben, valamint a *duplum* főnév 'vminek a kétszerese'. Mindkét szó a román nyelvekben is megőrződött, s a középkori és újkori latin szövegekben is állandóan szerepel. Érdekes, hogy a magyarban éppen nőnemű melléknévi alakban honosodott meg. Ennek akarom magyarázatát adni az alábbiakban.

A Nyelvtörténeti Szótár adatai a *dupla* cikkben tulajdonképpen kétféle, főnévi és melléknévi használatról tanúskodnak. Az elsőre ilyen példák vannak: „*duplával* adod meg ennek az árát”, a másodikra: „*dupla* tafota, tégla, veszedelem” stb. Ez a kétféle használat a szó átvételének két különböző forrására utal, s egyúttal két okkal magyarázza a nőnemű alak meggyökerezését.

A főnévi használat a középkori latin jogi nyelvből származik. Pénzügyletek vagy pénzbüntetést tartalmazó bírói ítéletek írásba foglalásakor rendszerint egy záradékot szoktak bevenni, amelynek lényege az volt, hogy aki nem teljesíti időre a vállalt vagy a bíróságtól kiszabott fizetést, annak büntetésből az eredeti összeg kétszeresét kell megfizetnie. Ez a büntetés volt a *poena dupli*, maga az eredeti összeg, kétszerese pedig a *principalis pecunia et eius dupla*. Néhány példa különféle oklevelekből: 1832: „... se pro sua non venientia in iudicio consueto et pro non solutione dictorum iudiciorum *in duplo* eorundem ... aggravari permittendo ...” (BlagayOklt. 176); 1399: „Et quia ipsi in causam attracti iudicia quatuor marcarum duplararum nobis nunc persolvere debentes non persolverunt, ideo ... dicta iudicia *cum duplo* persolvere tenebuntur” (MonCivZagr. 1:399); 1411-ben Miklós vegliai gróf kiházasítási kötelezettséget vállalt „*ad penam dupli*, cuius pene una medietas sacre corone Hungarie applicetur et altera medietas parti offerse tribuatur” (FrangepánOklt. 1:164); 1422: „*sub pena dupli*” (i. m. 1:193). Magának a *dupla* alaknak előfordulásaira példák: 1373 táján: „*cum sua duppla* (CodDiplCroat. 14:543); 1378: „de prefata *principalis pecunia et eius duppla*” (i. m. 15:341); 1488: „*in duppla* vivi (h)omagi” (Mon CivZagr. 8:52); 1516: „neglecta